

**De P.C.I. en de
Italiaanse
grondwet**

door

Frans Denissen

In zijn inmiddels beroemde artikelenreeks in "Rinascita", waarin naar aanleiding van de gebeurtenissen in Chili de strategie van het "historisch kompromis" wordt geformuleerd, verwijst Enrico Berlinguer niet minder dan zeven maal expliciet of impliciet naar de Italiaanse grondwet. De kern van zijn betoog is terug te vinden in de volgende drie citaten :

- *"In alle gevallen (van reaktionaire provocaties) antwoordden wij (...) door een zo breed mogelijke samenwerking en overeenkomst te bevorderen onder alle krachten die er belang bij hebben de grondbeginselen van de anti-fascistische grondwet te beschermen".*
- *"Wij zien het parlement als een wezenlijke institutie in het Italiaanse politieke leven, en niet alleen voor vandaag maar ook in de overgangsfase naar het socialisme en bij de opbouw van het socialisme zelf. Dit geldt des te meer gegeven het feit dat het parlement hoofdzakelijk dank zij de strijd van de arbeidersklasse en de werkende massa's werd herboren en vernieuwd".*
- *"De democratische weg naar het socialisme is een progressieve omvorming van de gehele economische en maatschappelijke structuur, van de fundamentele waarden en ideeën van de natie, van het machtssysteem en het blok van maatschappelijke krachten waarin dit systeem zijn uitdrukking vindt. In Italië kan deze omvorming worden voltrokken binnen het kader van de anti-fascistische grondwet".*

Gezien het belang van deze stellingen binnen de globale strategie van het historisch kompromis, lijkt het nuttig even nader in te gaan op het ontstaan en de inhoud van de Italiaanse grondwet, en op de bijdrage die de Italiaanse kommunisten aan deze grondwet leverden. Daarvoor moeten we terugkeren tot de periode vlak na het einde van de tweede wereldoorlog.

1. Het ontstaan van de nieuwe Grondwet.

Terwijl de rechterzijde (de liberale partij, de reeds opvallend snel gehergroepeerde neofascisten van L'Uomo Qualunque en de rechtervleugel van de kristendemokraten) wil terugkeren naar de liberale en monarchistische grondwet van vóór het fascisme, spreekt de linkerzijde (de P.C.I., de voorlopig nog verenigde socialistische partijen, de uit de weerstand geboren Aktiepartij en de linkse kristendemokraten, bij deze gelegenheid - uiteraard - gesteund door de Republikeinse partij) zich uit voor een diepgaande vernieuwing van de grondwettelijke orde

en voor afschaffing van de - met het fascisme gekompromitteerde - monarchie. Reeds op zijn Vde Nationaal Kongres (december '45 - januari '46) lanceert de P.C.I. het ordewoord "Voor de Republiek en voor de Grondwetgevende Vergadering".

Onder druk van socialisten en kommunisten (die bij de gemeenteraadsverkiezingen van maart '46 hun kracht tonen door in 2289 van de 5722 gemeenten de meerderheid te veroveren met hun gemeenschappelijke lijst) organiseert de regering-De Gasperi (die alle antifascistische partijen groepeerd) op 2 juni 1946 gelijktijdig een referendum over de monarchie en de verkiezing van een Grondwetgevende Vergadering. De scheiding van deze twee verkiezingen is een toegeving aan de rechterzijde (daarin gesteund door de nog steeds op het grondgebied aanwezige geallieerden), aangezien eerst was overeengekomen dat de Grondwetgevende Vergadering (die ongetwijfeld in meerderheid republikeins zou zijn) een uitspraak zou doen over het al dan niet voortbestaan van de monarchie. Het Kongres van de Kristendemokraten beslist op 28 april '46 met 76% tegen 24% dat de partij zich zal inzetten voor de republiek, maar gedurende de hele kiescampagne zal De Gasperi een duidelijke uitspraak vanwege de DC weten te vermijden (en na het referendum zal trouwens uit peilingen blijken dat de meerderheid van de kristendemokratische kiezers vóór de monarchie gestemd hebben). De monarchisten (die gedurende de hele campagne door uitspraken van zowel het Vatikaan als het Witte Huis gesteund worden) menen een doorslaggevende troef uit te spelen als Vittorio Emmanuele III op 9 mei - dus minder dan een maand voor het referendum - aftreedt ten voordele van zijn zoon Umberto. Maar op 2 juni stemmen 54% van de Italianen voor de Republiek. Wat door Togliatti een "eerste noodzakelijke stap naar de democratie" genoemd wordt, is verwezenlijkt.

Op dezelfde dag wordt de Grondwetgevende Vergadering gekozen, en uit die verkiezingen komen duidelijk de drie massapartijen naar voren die het Italiaanse politieke leven in de toekomst zullen beheersen. De Kristendemokraten behalen 35%, de socialisten 21% en de kommunisten 19%. De breuk met de pre-fascistische periode blijkt het duidelijkst als men de cijfers van de liberalen bekijkt. Terwijl zij in 1921 met 47% nog veruit de grootste partij waren, vallen zij in de eerste na-oorlogse verkiezing terug tot minder dan 3%.

Op 25 juni 1946 begint de Grondwetgevende Vergadering zijn werkzaamheden onder het voorzitterschap van de socialist Saragat, die later - nadat hij met zijn fraktie van de socialistische partij is afgescheurd - zal worden opgevolgd door de kommunist Terracini.

Reeds bij de eerste commissievergaderingen over het essentiële karakter van de Grondwet komt het tot een - achteraf bekeken grappige - discussie tussen de rechterzijde, die zich beroept op de opvattingen van ... Stalin (die bij de presentatie van zijn Grondwetsontwerp in 1936 had gesteld dat een Grondwet alleen een registratie moet bevatten van wat reeds verwezenlijkt is), en de kommunisten, die de stelling verdedigen dat een Grondwet een programma moet vormen voor de maatschappij die wordt nagestreefd, en dus ook een aantal punten kan bevatten die pas nadatum zullen worden gerealiseerd. Voor de kommunisten was het namelijk duidelijk dat de samenstelling van de Konstituante - die volgens hun analyse een vrij getrouwe weerspiegeling was van de verschillende componenten van de Italiaanse bevolking - de opstelling van een socialistische grondwet uitsloot, maar dat in elk geval de basis kon gelegd worden voor een eerste etappe op weg naar het socialisme : *"Wij eisen geen socialistische Grondwet. Wij weten dat de opbouw van een socialistische Staat op dit moment niet de eerste taak is voor de Italiaanse natie (...). Vandaag gaat het erom, de laatste resten van de fascistische diktatuur te vernietigen; te verzekeren dat deze fascistische diktatuur nooit zal kunnen heropleven"*. (Togliatti in de plenaire vergadering van 11.3.47). Om dit te verwezenlijken zijn *"grondige economische en sociale hervormingen nodig, met het doel het volk daadwerkelijk te bevrijden, de bevoorrechte groepen te treffen die het fascisme in het leven hebben geroepen en die verantwoordelijk zijn voor de ondergang van de natie, en te beletten (...) dat deze groepen nogmaals de bovenhand zouden krijgen en aan de natie hun reaktionaire, anti-volkse en anti-nationale plannen zouden opdringen"*. (Togliatti, rapport aan de eerste subkommissie).

Deze doelstellingen worden door de kommunisten meer concreet geformuleerd in de volgende prioritaire eisen :

- a.- de noodzaak van een economisch plan, en het recht van de Staat om de productie-activiteit te leiden en te koördineren ;
- b.- de grondwettelijke erkenning van andere vormen van eigendom van de produktiemiddelen dan de privé-eigendom, en met name : de koöperatieve en de staats-eigendom ;
- c.- de noodzaak om die bedrijven te nationaliseren welke door hun monopolistisch karakter of door hun karakter van openbare dienst aan het privé-initiatief moeten worden onttrokken ;
- d.- de grondwettelijke erkenning van de vakbonden; de oprichting van bedrijfsraden waarlangs alle categorieën van werknemers een controle kunnen uitoefenen op de produktie; de grondwettelijke erkenning van het stakingsrecht;

e.- de uitoefening van het eigendomsrecht, dat door de grondwet beschermd wordt, moet worden beperkt door het maatschappelijk belang ;

f.- de verdeling van de grond moet worden gewijzigd door een beperking van het grootgrondbezit en een bescherming van de middelgrote en kleine eigendommen.

Naast deze zes prioritaire punten, die een wijziging van de economische en sociale structuur beogen, worden een aantal andere eisen geformuleerd, die o.m. betrekking hebben op de gelijkheid van man en vrouw, op de kosteloosheid van het onderwijs, op de sociale zekerheid, enz.

Wat vinden we van de socialistische en kommunistische eisen terug in de huidige italiaanse grondwet? Zoals gezegd, waren in de Grondwetgevende Vergadering de twee grote componenten van de werkende massa's ongeveer gelijkwaardig vertegenwoordigd : de marxistische en de kristelijke, m.a.w. een komponent die zich op een klassestandpunt stelde en een komponent die zich op het standpunt van de klassenverzoening stelde. Via de Republikeinse partij vonden ook de "verlichte" liberalen uit de weerstand een stem in de Konstituante. Het ligt dan ook voor de hand dat de grondwet een kompromis, of misschien beter gezegd een konvergentie vormt tussen deze aanwezige strekkingen. *"Er was inderdaad bij de schepping van de grondwet een konvergentie van twee grote stromingen. Aan onze kant een menselijk en sociaal solidarisme - en vergeef me de barbaarse term ; aan de andere kant een solidarisme van een andere ideologische inspiratie en oorsprong, dat echter bij de formulering van de konkrete oplossing van verschillende aspecten van het grondwettelijk probleem tot dezelfde resultaten kwam als wij"*. (Togliatti in februari 1947). Dat betekent echter meteen dat de grondwettelijke hegemonie van de burgerij (zoals die haar uitdrukking vindt in de meeste westeuropese grondwettelijke stelsels) wordt doorbroken, zodat objectief kan gesproken worden van een eerste *etappe* naar een socialistische ordening van de maatschappij. Deze doorbreking van de hegemonie van de burgerij is te dokumenteren aan de hand van een aantal artikels, en niet alleen in de plechtige aanhef (de kursiveringen en de opmerkingen tussen haakjes zijn van mijn hand - F.D.) :

art.1, § 1. : Italië is een democratische Republiek, *gegrondvest op de arbeid*.

art.3, § 2. : Het is de taak van de Republiek, de belemmeringen van economische en sociale aard uit de weg te ruimen, die de vrijheid en de gelijkheid van de burgers in de weg staan, en die de volledige ontwikkeling van de menselijke persoon en de daadwerkelijke deelname van alle werkers aan de politieke, economische en sociale organisatie van het land verhinderen.

- art.4, § 1. : De Republiek erkent voor al haar burgers *het recht op arbeid* en scheidt de voorwaarden om dit recht effectief te maken.
- art.32, § 1 : De Republiek beschermt de gezondheid als fundamenteel recht van het individu en als belang van de gemeenschap, en *verzekert kosteloze verzorging van de zieken*. (Een artikel dat nog op uitvoering wacht).
- art. 34 : De school is voor iedereen toegankelijk.
Het lager onderwijs, dat minstens acht jaar duurt, is verplicht en kosteloos.
De bekwamen en verdienstelijken hebben, ook als zij niet over de middelen daartoe beschikken, het recht om de hoogste studiegraden te bereiken.
- art.35, § 1 : De Republiek beschermt de arbeid in al zijn vormen en toepassingen.
- art.36, § 1 : De werknemer heeft recht op een vergoeding die evenredig is met de kwantiteit en de kwaliteit van zijn arbeid, en die in elk geval voldoende hoog moet zijn om hem en zijn gezin een vrij en waardig bestaan te verzekeren.
- art.37, § 1 : De werkende vrouw heeft dezelfde rechten, *en bij gelijk werk dezelfde vergoeding*, als de werkende man.
- art.39, § 1 : De syndikale organisatie is vrij.
- § 4 : De geregistreeerde vakbonden hebben rechtspersoonlijkheid. Zij kunnen (...) kollektieve arbeidsovereenkomsten afsluiten die kracht van wet hebben voor al wie tot de categorieën behoort waarnaar de overeenkomst verwijst.
(Dit laatste betekent dus dat aan de georganiseerde arbeidersbeweging de mogelijkheid geboden wordt om normen vast te stellen die kracht van wet hebben; bovendien kan worden opgemerkt dat de Staat voor zichzelf nergens de rol van scheidsrechter bij arbeidskonflikten voorziet).
- art. 40 : Het stakingsrecht wordt uitgeoefend binnen het kader van de wetten die dit recht regelen.

(Hierbij dient opgemerkt dat nergens in de Grondwet het recht op lock-out wordt voorzien; integendeel, de lock-out wordt uitgesloten door het principe van het recht op arbeid in art.4).

- art. 42 : De eigendom is publiek of privaat. De economische goederen behoren toe aan de Staat, aan organisaties of aan privé-personen. De privé-eigendom wordt erkend en beschermd door de wet, (...) die de grenzen ervan bepaalt, ten einde er de sociale functie van te verzekeren en haar voor iedereen toegankelijk te maken. De privé-eigendom kan, in de door de wet voorziene gevallen, al dan niet met schadeloosstelling, worden onteigend omwille van motieven van algemeen belang.
- art. 43 : In het algemeen belang kan de wet *aan de Staat, aan overheidsinstellingen of aan verenigingen van werknemers of gebruikers* bepaalde bedrijven of bedrijfstakken voorbehouden of overdragen, die betrekking hebben *op essentiële openbare diensten of op energiebronnen of op monopoliesituaties (...)*.
(Zo is thans in Italië de exploitatie van de eigen petroleum- en aardgasvoorraden volledig in handen van de overheid).
- art.44, § 1 : Ten einde een rationele exploitatie van de grond te verzekeren en rechtvaardige sociale verhoudingen tot stand te brengen, bepaalt de wet verplichtingen i.v.m. het private grondbezit, *en stelt de grenzen van de uitgebreidheid daarvan vast, (...)*.
- art.48, § 1 : De kiezers zijn alle staatsburgers, mannen en vrouwen, die de meerderjarigheid hebben bereikt.
(Hiermee werd voor het eerst in Italië het vrouwenkiesrecht ingevoerd; onlangs werd, eveneens op kommunistisch initiatief, de meerderjarigheid voor kiesverrichtingen van 21 op 18 jaar gebracht).
- art.52, § 2 : De militaire dienst is verplichti binnen de perken en volgens de modaliteiten die door de wet worden bepaald. De vervulling ervan heeft geen invloed op de arbeidssituatie van de staatsburger, *noch op de uitoefening van zijn politieke rechten.*

Een belangrijke overwinning voor de linkse krachten was ook dat de functie van de president zuiver representatief is (terwijl er ter rechterzijde pogingen wer-

den gedaan - en blijkbaar nog steeds worden gedaan - om een presidentieel regime te vestigen).

Het is dus duidelijk, dat deze grondwet - die in werking trad op 1 januari 1948, dus op een ogenblik waarop de kristendemocratie steeds meer naar rechts begon te verschuiven - een belangrijke overwinning was voor de arbeidersklasse. Het hoeft dan ook geen verwondering te wekken dat een rechtse kristendemokraat als Scelba onmiddellijk na de proklamatie van een "kommunistische valstrik" sprak, en dat de rechterzijde in de voorbije 28 jaar geen poging onverlet heeft gelaten om de verwezenlijking van de Grondwet af te remmen of te saboteren. '(zo werd de regionale ordening pas op het einde van de zestiger jaren effectief, en dan nog met heel wat beperkingen) Maar dat betekent tegelijkertijd dat een linkse meerderheid in Italië door de integrale en konsekvente verwezenlijking van de grondwettelijke principes een belangrijke stap kan zetten in de richting van een democratisch socialisme.

2. Het probleem van de "Pakten van Lateranen".

Bij de bespreking van het voorontwerp in de kommissies ontstond reeds een zeer heftige discussie over art.5 (art.7 in de definitieve versie), dat de verhoudingen tussen Staat en Kerk moest regelen. De tekst ervan luidde als volgt :

"De Staat en de Katholieke Kerk zijn, elk op zijn terrein, onafhankelijk en soeverein.

Hun betrekkingen worden geregeld door de Pakten van Lateranen. Wijzigingen van deze Pakten vereisen, indien ze door beide partijen worden aanvaard, geen procedure van Grondwetsherziening."

De tweede paragraaf van deze tekst werd in de subkommissie zowel door de kommunisten als door de socialistten en de Aktiepartij verworpen, maar bij de definitieve stemming in de plenaire vergadering door de kommunisten goedgekeurd, tot grote verontwaardiging van de socialistten overigens.

Misschien is het nuttig even in te gaan op de inhoud van de "Pakten van Lateranen". Reeds van bij de eenmaking van Italië in het midden van de 19de eeuw was er tussen de Paus en de Italiaanse regering een konflikt ontstaan wegens de inlijving van de Pauselijke Staten door het nieuwe onafhankelijke Italië. Als weerwraak weigerde de Paus de Italiaanse Staat te erkennen, en verbood hij de

katholieken deel te nemen aan het politieke leven (dat verklaart het feit, waarom er pas na de Eerste Wereldoorlog in Italië een Katholieke Partij ontstaat) Hoewel het fascisme zich in zijn beginselprogramma van 1919 sterk antiklerikaal opstelde, en bijvoorbeeld de konfiskatie van alle kerkelijke goederen eiste, besefte Mussolini al vlug dat hij de medewerking van het Vatikaan nodig had om zijn greep op de bevolking te versterken. De behoefte was trouwens wederzijds, want de Paus zag in de fascistische de meest energieke bestrijders van het "rode gevaar", en toen de kristendemokraten van Don Sturzo zich na de moord op Matteotti samen met de socialistische uit het Parlement terugtrokken, werden ze officieel door het Vatikaan veroordeeld. Het is dan ook niet verwonderlijk dat in 1929 de Grote Verzoening plaatsvindt in de vorm van de Lateraanse Pakten (die bestaan uit een Verdrag en een Konkordaat), waarin de Italiaanse Staat officieel door de Paus wordt erkend, in ruil voor een erkenning van de Katholieke Kerk als staatsgodsdienst (plus een zeer hoge financiële vergoeding in ruil voor de verloren gegane Pauselijke Staten), wat o.m. konsekwenties had inzake godsdienstonderwijs, huwelijkswetgeving en de betaling van kerkelijke funktionarissen door de Italiaanse overheid.

De kommunisten keuren uiteindelijk de opname van deze Pakten in de Grondwet goed, omdat de kristendemokraten dreigen met een sabotage van de grondwettelijke werkzaamheden als op hun eis niet wordt ingegaan, en omdat Togliatti de Grondwet als een belangrijke verovering van de arbeidersklasse wil veilig stellen, en het land niet wil verdelen : *"Voor mij gaat het om het zoeken naar de eenheid die nodig is om de Grondwet te maken, niet om de grondwet van één of andere partij, of van één of andere ideologie, maar de Grondwet van alle Italiaanse werkers, en dus van de gehele natie."* Bovendien, zo redeneert Togliatti verder, is de Heilige Stoel, door de opname van de Lateraanse Pakten in de Grondwet, ook gedwongen de nieuwe staatkundige ordening van Italië te erkennen. En tenslotte : ook bij het ontbreken van een wederzijds akkoord is een wijziging van de Pakten niet uitgesloten : dit kan ook unilateraal gebeuren, indien deze wijziging door elk van de twee Kamers met een tweederde meerderheid wordt goedgekeurd. (Maar het feit dat dit in de praktijk nooit zal kunnen gebeuren zonder medewerking van de kristendemokratische afgevaardigden houdt een ernstige garantie in voor het katholieke volksdeel).

In essentie kan men zeggen dat de kommunistische partij, door dit kompromis te aanvaarden, erin geslaagd is een poging om haar te isoleren te verijdelen. Bovendien getuigt het van een politiek denken op lange termijn, want thans gaan ook bij steeds meer kristendemokraten stemmen op om tot een wijziging van het bewuste Konkordaat te komen.

3. Een poging tot aanslag op de Grondwet : de "Legge truffa".

Het vervolg mag als bekend beschouwd worden : nog vóór het van kracht worden van de Grondwet worden socialisten en kommunisten - onder druk van de U.S.A. - uit de regering gestoten (12 mei 1947). Tegelijk beginnen ook de pogingen om de eenheidsvakbond (C.G.I.L.) af te breken, wat uiteindelijk in juli '48 leidt tot de oprichting van de katholieke C.I.S.L. en de sociaaldemokratische U.I.L. (maar kommunisten en socialisten weten hun syndikale eenheid tot op heden te bewaren).

De verkiezingskampagne van 1948, die door de kristendemokraten volledig op het antikommunisme wordt gericht, leidt weliswaar tot een winst voor de D.C. (48,5%), en tot een achteruitgang van de socialistisch-kommunistische coalitie (31%), maar - in tegenstelling tot wat in de meeste andere westeuropese landen gebeurt - de kommunisten worden niet in het isolement gedrongen. Bij de lokale verkiezingen van '51 en '52 is er zelfs een terreinwinst voor links. Vandaar dat bij de rechterzijde het plan ontstaat om via een wijziging van de kieswet de grondwet te kunnen wijzigen. Het nieuwe wetsontwerp hield in, dat elke *coalitie* van partijen die 50,01% van de stemmen behaalde, automatisch 2/3 van de parlamentszetsels zou behalen (en dus tot een grondwetwijziging zou kunnen overgaan). De coalitie waarvoor die wet gemaakt was, was uiteraard die van de regering-De Gasperi : kristendemokraten, sociaaldemokraten, republikeinen en liberalen. Bij de sociaaldemokraten (P.S.D.I.) verlieten zeven volksvertegenwoordigers uit protest de partij en stichtten een nieuwe groep :Unità Popolare. Toen de wet, ondanks het obstruktionisme van de oppositie (die niet minder dan 1600 amendementen indiende) toch werd goedgekeurd, ontketenden kommunisten en socialisten een groot-scheepse campagne tegen wat onmiddellijk de "legge truffa" of "bedrog-wet" werd genoemd. En niet zonder succes : want terwijl de genoemde coalitie, op basis van de uitslagen van de vorige verkiezingen, de 60 % zou overschreden hebben, kwam ze op 7 juni 1953 precies 57.000 stemmen te kort om de vereiste 50,01% te halen, terwijl de kommunisten hun grootste naoorlogse succes behaalden. De D.C. zou trouwens nooit meer in staat zijn om zo'n coalitie om zich heen te verzamelen dat de toepassing van de "legge truffa" weer in aanmerking zou komen.

Bibliografie.

1. ENRICO BERLINGUER, *Over de strategie van de italiaanse kommunistische partij*, *Odijsk, Sjaloom, 1974 (Kosmodok VII, nr.4).*

2. ANTONIO TATO, *I communisti italiani e la Costituzione*, in : *Almanacco P.C.I.*, 1976, pp. 90-108.
3. PALMIRO TOGLIATTI, *Discorsi alla Costituente*, Roma, Editori Riuniti, 1974².
4. *Costituzione italiana*, Introduzione di Giangiulio Ambrosini, Torino, Einaudi, 1975².
5. GIUSEPPE MAMMARELLA, *L'Italia dopo il fascismo : 1943-1973*, Bologna, Il Mulino, 1974.

IN DE LOOP VAN DE MAAND DECEMBER ZAL DE REDAKTIE VAN HET
VMT VERHUIZEN NAAR GENT, RAVERSCHOOTSTRAAT 4,

Wij vragen dan ook vanaf 1.1.1977 alle briefwisseling te richten naar
het nieuwe adres.

DE KLANDESTIENE RODE VAAN,

fotografische reproductie van alle beschikbare nummers van de "Rode Vaan" zoals zij illegaal tijdens de Tweede Wereldoorlog werd verspreid. Gewone uitgave : 300 F.
Genummerde luxe-uitgave : 500 F.

18 DAGEN BLITZKRIEG,

eveneens een autobiografisch werk van Louis Van Brussel.
Prijs : 250 F.

GEDENKSTEEN VOOR ROZA,

een heruitgave van het bekende werk van de onlangs overleden Vlaamse schrijver, Achilles Mussche. Een geroman-
ceerde biografie van Roza Luxemburg. Prijs : 195 F.

ESPANA, BELGEN IN DE INTERNATIONALE BRIGADEN,

het boek van Albert De Coninck over de burgeroorlog in Spanje. Op algemene aanvraag werd een herdruk van dit uitgeputte werk voorzien. Prijs : 195 F.